

Ivanytska N. Quantitative and qualitative parameters of morphological classes of words in the stories of Mykhailo Stelmakh

This paper presents a description of some parameters of morphological classes of words, proceeding from their quantitative and qualitative indices. The classification takes into account scholars' conclusions based on new approaches to the interpretation of groups of morphological units (I. R. Vychovanets, K. G. Gorodenska, A. P. Zagnitko). The research reveals the stylistic potential of individual authorial use of quantitatively determined morphological units in the system of stylistic devices in the works of Mykhailo Stelmakh. Particular focus is made on the expressively marked names of substantive and procedural denotations, their grouping and representative samples. The following model of research results analysis and description is suggested: from the quantitative indicators of units in the samples to their qualitative potential, which is considered as the parameter of the author's speech.

The research presents some priority alongside with the possibility and efficiency of using statistics (quantitative indicators) in the system of stylistic methodological analysis.

Key words: morphological classes of words, parts of speech, functional words, quantitative indicator, quantitative and qualitative parameter, word denotation, artistic style, the stories of Mykhailo Stelmakh.

Статтю подано до редколегії 02.05.2017

Володимир Каленич
(м. Вінниця)

УДК [070: 811.161.2'42] (477)

ТЕКСТОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЦИТАТ У ГАЗЕТНИХ ПУБЛІКАЦІЯХ

У статті розглянуто особливості текстотвірного потенціалу цитат як інтертекстуальних засобів і з'ясовано їхню роль у газетних матеріалах; проаналізовано природу цитат та окреслено їхні функціональні параметри; визначено інтертекстуальність цитації в газетних публікаціях, специфіку цитат в організації сучасних медіатекстів інформаційно-аналітичного тижневика «Дзеркало тижня».

Цитати як текстотвірні елементи, що створюють інтертекстуальність, досить поширені в сучасних медіатекстах. Аналіз газетних публікацій засвідчує концептуально різноманітну палітру цитатних засобів у тижневику «Дзеркало тижня». Їх використовують у заголовках, епіграфах і самих текстах журналістських творів. Фрагменти текстів, крилаті вислови, мігруючи з одного тексту в інший, змістовно збагачують основну текстову інформацію, слугують для ілюстрації, аргументації, підтвердження певної думки, створюють асоціативні зв'язки з уже відомими текстами, увиразнюють авторську позицію, розширюють світогляд читача, стимулюють до роздумів.

Ключові слова: текст, інтертекстуальність, цитата, алюзія.

Постановка проблеми. Різномасштабні виміри тексту, його категорії, способи організації, методи дослідження неодноразово привертати увагу дослідників лінгвістики

тексту, літературознавців, культурологів, журналістикознавців. Актуальною постає і проблема міжтекстуальних взаємозв'язків і взаємодій, зокрема в сучасному медіадискурсі.

У процесі текстотворення журналісти, публіцисти вдаються до пошуку ефективних експресивних засобів, які не лише б зацікавлювали читача, а й активізували його пізнавальний потенціал, залучали до спільного творчого осмислення буття. Одним із таких прийомів є використання в журналістських творах фрагментів текстів, відомих висловів, символів тощо, які увиразнюють подання інформації, створюють певні імпліцитні контексти. Онтологія та гносеологія цитат як інтертекстуальних засобів і їхній текстотвірний потенціал викликають дослідницький інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно із загальновідомим визначенням Р. Барта, кожен текст «є інтертекстом; інші тексти присутні в ньому на різних рівнях в більш чи менш упізнаваних формах»: «Кожен текст являє собою нову тканину, зіткану зі старих цитат. Уривки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагменти соціальних ідіом тощо – всі вони поглинуті текстом і перемішані в ньому, оскільки завжди до тексту і навколо нього існує мова» [1, с. 512].

Лінгвістичну природу тексту досліджували і вітчизняні, і зарубіжні вчені, зокрема: І. Арнольд, Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, М. Бахтін, Е. Бенвеніст, А. Вежбицька, А. Загнітко, Р. Крейд, І. Ільїн, С. Коновець, Л. Мацько, О. Падучева, Г. Почепцов, Т. Радзівська, В. Русанівський, О. Селіванова, В. Шинкарук та ін. Питання зв'язків тексту з іншими текстами порушували переважно зарубіжні філологи: М. Бахтін, Ю. Кристева, Р. Барт, Р. Якобсон, Б. Гаспаров, Ю. Лотман, Н. Фатеева й ін. Інтертекстуальність як специфічну рису сучасного медіатексту в українській науці досліджували Н. Зражевська, Т. Іванюха, Т. Космеда, О. Костикова, О. Рябініна, М. Титаренко та ін.

Мета і завдання статті. **Мета статті** – з'ясувати текстотвірний потенціал цитат як інтертекстуальних засобів та їхню роль у газетних матеріалах. Для реалізації мети поставлено такі **завдання**: 1) проаналізувати природу цитат та їхні функціональні особливості; 2) визначити інтертекстуальність цитації в газетних публікаціях; 3) з'ясувати специфіку цитат в організації сучасних медіатекстів. **Матеріалом дослідження** слугували публікації, представлені на сторінках інформаційно-аналітичного тижневика «Дзеркало тижня» за 2016 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтертекстуальність переважно трактують як рекурсивний зв'язок з певними відомими текстами та як проникнення тексту до іншого тексту. Розглядаючи основні категорії лінгвістики тексту, О. Селіванова кваліфікує інтертекстуальність «як наявність у певному тексті слідів інших текстів, у більш широкому розумінні – діалогічний зв'язок тексту в семіотичному універсумі з попередніми текстами (рекурсивний) та з подальшим текстотворенням (прокурсивний)» [5, с. 514].

Специфічну текстотвірну роль відіграють інтертекстуальні прийоми в сучасному медіадискурсі. Залучення інтертекстів у журналістських творах активізує читацьке сприйняття та сприяє конденсації авторської думки.

Незвичайні асоціативні висловлювання, прямі та приховані цитати, ремінісценції та алюзії, глибокий підтекст та інші засоби дозволяють авторові посилити ефект журналістського твору, повніше реалізувати власну творчу інтенцію [3, с. 34]. «Закодована» в такий спосіб інформація розрахована на спорідненість фонових знань автора та реципієнтів.

Одним зі способів організації тексту й інтертекстуальних прийомів є цитатія (використання в тексті фрагменту іншого тексту, вислову). У словниках подають визначення поняття *цитата* як «дослівний уривок з іншого твору, вислів, що наводиться письмово чи усно для підтвердження або заперечення певної думки з дотриманням усіх особливостей чужого висловлення та з посиланням на джерело» [4, с. 735]; «буквально відтворені фрагменти чужої усної чи письмової мови, які відіграють функції ілюстрації, аргументування чи підтвердження власної авторської позиції» [2, с. 295].

Цитати, реалізуючи внутрішньотекстові зв'язки, допомагають зміцнити текстовий матеріал у єдиний твір і водночас спонукають читача спрямувати мисленнєву діяльність у сферу інтертексту і внести в текст-реципієнт додатковий смисл. У газеті «Дзеркало тижня» це досить продуктивний інтертекстуальний засіб: *«У світі немає нічого більш постійного, ніж непостійність»*, – писав Джонатан Свіфт (№ 30. – С. 3); *«Тепле слово і кішці приємне»* – говорить приповідка. *Хорошому співробітникові – також* (№ 45. – С. 13); *«Тільки помилки потребують урядової підтримки, істина ж відстоює себе самотійно»*, – цей вислів належить батькові-засновнику США Томасу Джефферсону, проте через два століття актуальний в Україні (№ 50. – С. 2); *Пункт перший людського пізнання світу не змінився від часів Сократа: я знаю, що нічого не знаю* (№ 50. – С. 4).

Комунікативно-прагматичний ефект цитат у тексті полягає в тому, що такі інтертекстуальні засоби автор використовує з певним комунікативним наміром: передати читачеві власні інтенції. Прагматичний потенціал пов'язаний з їхньою здатністю створювати підтекст, поглиблювати твір у змістовому плані, сприяти міжтекстовим зв'язкам.

У газетних публікаціях трапляються прямі (або експліцитні, марковані, атрибутивні) цитати, які містять пряму вказівку на автора чи претекст: *«Люди, які живуть у скляних будинках, не повинні кидатися камінням»*, – сказав англійський письменник Роберт Стівенсон (№ 45. – С. 13); *«Гроші позичають чужі й на певний час, а віддають свої та назавжди»*, – говорив, здається, Черчилль (№ 16. – С. 4); а також непрямі (або імпліцитні, немарковані, неатрибутивні) – не містять ніяких маркувань: *Багатих потрібно пожаліти – що вони багатші, то їм у вушко голки буде важче пролізти* з усім своїм непосильно нажитим добром (№ 41. – С. 12) – вислів походить з Євангелія: легше верблюдаві пройти крізь голчане вушко, ніж багатому увійти в Царство Небесне.

Роль цитат у медіатекстах різна: вони розкривають, підтверджують або спростовують, експліцитно чи імпліцитно відображають сенс повідомлюваного, увиразнюють його. Реалізуючись у новому тексті, такі засоби, з одного боку, зберігають свій первинний зміст, а з іншого – створюють нове контекстуальне смислове поле. Так, у статті «Прекаріат: крик «червоного півня»» (№ 13. – С. 1) В. Кремін'я і В. Ткаченко порушують проблеми сучасного суспільства, класового розшарування, тероризму й ін. Символ «червоного півня» в заголовку взято з цитати, яку подано на початку публікації: *«Епоха докорінних суспільних змін – це не час марень і глибоких снів, бо, як писав колись російський містик-публіцист Олександр Хом'яков, „реальність як півень: коли ти бачиш найсолодші сни, обов'язково розбудить тебе своїми криками”»*. Автори говорять про те, як два роки тому цей «півень» розбудив Україну «гібридною війною» Росії. І далі підтверджують віщування Т. Шевченка, послуговуючись відомим висловом: *«І в вогні її, окраденую, збудять»*.

Наявність цитат у медіатекстах пов'язана з їхньою здатністю активізувати інтелектуальний досвід адресата, оскільки цитата двопланова: вона одночасно відсилає до

тексту й контексту відомого джерела і до змісту того тексту, у якому вона подана. Тому цитування є одним із прийомів створення інтертекстуальності.

Цитатним обрамленням медіатексту послуговується В. Філіпчук у статті «Міжнародна миротворчість та війна на сході України: чи є рецепт мирного врегулювання?» (№ 17. – С. 4). Уліді подає вислів китайського стратега Сунь-дзи, який ще дві з половиною тисячі років тому вчив: «Найкраща війна – це розбити задуми ворога, а найкраща перемога – це підкорити чужу армію не воюючи». Свої міркування про війну на сході України, міжнародну миротворчість та мирне врегулювання автор завершує словами одного із батьків сучасної конфліктології, американського математика російського походження А. Рапопорта: «Ілюзія, буцім дедалі більші втрати другої сторони приведуть до нашої власної перемоги, є причиною того, що конфлікти затягуються на довгі роки, а конфліктуючі сторони, взаємно виснажуючи одна одну, в результаті програють обидві».

Такі інтертекстуальні засоби не лише влучно увиразнюють публікацію, а й завжди мають конотативне значення, виражаючи певну оцінку й ставлення до фактів, що підсилює експресивність тексту.

Сфокусувати увагу на певному об'єкті чи аспекті буття допомагають трансформовані вислови. Наприклад, такі оригінальні та неповторні заголовки вирізняються емоційністю та експресією і є своєрідним інформаційним кодом до публікації: *Спочатку було НАБУ* (№ 38–39. – С. 1) – пор.: *Спочатку було Слово* (Біблія); *Ложка меду в бочці е-дьогтю* (№ 45. – С. 1) – пор.: *Ложка дьогтю в бочці меду* (приказка); *Я злюся – отже, існую* (№ 47. – С. 13) – пор.: *Я мислю – отже, я існую* (Р. Декарт); *У здоровому тілі – здоровий мозок* (№ 3. – С. 13) – пор.: *У здоровому тілі – здоровий дух* (латинський вислів); *Через терни – до «Горизонту»* (№ 2. – С. 12) – пор.: *Через терни до зірок* (латинський вислів). Ці трансформації слугують для конкретизації смислу цитати і пристосування її до нового контексту, до його основної ідеї.

Особливу текстотвірну роль у журналістських творах відіграє епіграф-цитата. Як засіб оцінки повідомлюваного відображає інакомовно сформульовану ідею медіатексту: *Всяке мистецтво має на меті привести до порядку певну розхристану в житті людину* (Лесь Курбас) (№ 38–39. – С. 11); *Жоден інститут, заснований на страху, не може сприяти розвитку* (Б. Рассел) (№ 42. – С. 10); *Справжня щедрість стосовно майбутнього полягає в тому, щоб усе віддавати сьогоденню* (А. Камю) (№ 11. – С. 4).

Сила епіграфа в тому, що він певним чином забезпечує психологічну підготовку читача до сприймання змісту газетного матеріалу. Вислів *Дипломатія – це мистецтво приборкувати силу* (Г. Кіссінджер) є епіграфом до статті А. Веселовського, О. Александрова «Українська дипломатія: на шляху до європейських стандартів» (№ 2. – С. 5), у якій ідеться про необхідність проведення реформ системи забезпечення зовнішніх зносин та особливості дипломатичної служби України. У портретному нарисі «Зразковий український меценат» про ініціатора й натхненника Міжнародного конкурсу знавців української мови П. Яцика, який успішно опанував бізнес за кордоном та допомагав і своїй країні, Р. Ключко використовує його вислів: *«Убогий духом не може бути багатим, незважаючи на те, скільки грошей він має»* (№ 19. – С. 15).

У газеті «Дзеркало тижня» досить часто послуговуються епіграфами, авторами яких є С. Жадан (№ 2. – С. 5; № 38–39. – С. 2), А. Камю (№ 11. – С. 4), Ш. де Костер (№ 19. – С. 12), Ж.-П. Сартр (№ 34. – С. 11), Е. М. Ремарк (№ 41. – С. 4), Т. Джефферсон (№ 42. – С. 1), В. Висоцький (№ 47. – С. 6) й ін.

Загалом, механізм дії всіх інтертекстуальних прийомів однаковий: експліцитний фрагмент чи поняття в тексті й імпліцитно пов'язані з ними асоціації. Як автономні смислові одиниці вони актуалізують важливу для читача інформацію, апелюючи до його пам'яті, інтелекту, культури, життєвого досвіду.

Цитати / квазіцитати слугують стимулом до виникнення певних культурних, історичних, літературних, політичних алюзій та ремінісценцій

Алюзії як прийоми художньо-публіцистичної виразності створюють асоціації натяку на досить відомі історичні чи літературні факти, події, фрази, персонажів інших текстів з розрахунку на ерудицію читача, щоб розгадати «закодований зміст»: *Проте величний фольклорний український віз, який звично «й понині там», із загрозливим тріском і рипом таки рушив з місця* (№ 34. – С. 11) – вислів з байки І. Крилова «Лебідь, Щука і Рак»; *Та частина, яка народ, продовжувала чекати Вашингтона з новим і праведним законом, але чомусь прийшов Трамп. І не до них* (№ 45. – С. 13) – вислів з поеми Т. Шевченка «Юродивий».

Алюзія як метафоричний засіб кодування інформації може породжувати асоціації з макроконтекстом претексту: текстом загалом, певними подіями або низкою подій у тексті, вчинками, характером або проблемами персонажів, ідейною своєрідністю твору й ін. Для успішного залучення алюзії журналіст має бути ерудованим, знати багатий фонд передтекстів, уміти знаходити цікаві паралелі, а це сприятиме активізації уваги читача.

Ремінісценції передбачають уведення до певного тексту фрагментів, які нагадують адресатові події, факти, героїв, стилістичні прийоми, мотиви іншого тексту, що може проявлятися в подібності. Наприклад, у статті «Хитромудра невизначеність нового світопорядку» В. Горбулін апелює до антиутопії О. Хакслі «Прекрасний новий світ», написаної на поч. 30-х років минулого століття, у якій письменник спробував уявити світ майбутнього як продовження тих тенденцій, свідком яких він був, у часи «глибокої політичної перебудови всього європейського (та й світового) соціуму і світопорядку» (№ 30. – С. 1). Автор проводить паралель із сучасним світом, у якому прояви «гібридних воєн» породжують формування нового «гібридного світу». Епіграф, цитати О. Хакслі в тексті сприяють більш рельєфному відображенню сьогодення крізь призму поглядів митця.

Цитата не обмежена мікроконтекстом претексту, досить часто в новому контексті вона встановлює метонімічні відношення з претекстом. Розмірковуючи про різні прошарки суспільства, їхні статки, соціальну справедливість, О. Покальчук у проблемному нарисі «Вершник з мірою в руці» вдається до відомого вислову з фільму: *Це тому, що злодій (байдуже, в законі він чи звичайний крадій) є тим, ким він є. І в сценаріях їхніх долі жодних протиріч не спостерігається. «Вкрав-випив – у в'язницю», як казали в знаменитій кінокомедії «Джентельмени удачі»* (№ 41. – С. 12).

Наявні у свідомості автора думки, сюжети, образи відтворюються за допомогою відомих виразів, образів осіб, подій, трансформуючись у контексті, висвітлюючи проблеми в певному ракурсі, іноді завуальовуючи сьогодення або навпаки – викриваючи його через відгомін минулого. Такі когнітивно-вербальні явища відображають формування інтертекстуальними елементами змістово-концептуальної та змістово-підтекстової інформації в журналістському творі.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок.

Цитати як текстотвірні елементи, що створюють інтертекстуальність, досить поширені в сучасних медіатекстах. Аналіз газетних публікацій засвідчує концептуально

різноманітну палітру цитатних засобів у тижневику «Дзеркало тижня». Вони використовуються в заголовках, епіграфах і самих текстах журналістських творів. Фрагменти текстів, крилаті вислови, мігруючи з одного тексту в інший, змістовно збагачують основну текстову інформацію, створюють асоціативні зв'язки з уже відомими текстами, увиразнюють авторську позицію, розширюють світогляд читача, стимулюють до роздумів, апелюючи до історичних, літературних, культурологічних знань адресата. Перспективним є подальше дослідження прагматичного аспекту цитат, їхнього інтертекстуального потенціалу в мові ЗМІ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Избранные труды. Семиотика. Поэтика / Р. Барт. – Москва : Прогресс, 1978. – 616 с.
2. Журналістика: словник-довідник / авт.-уклад. І. Л. Михайлин. – Київ : Академвидав, 2013. – 320 с.
3. Іванюха Т. В. Інтертекстуальність як засіб текстотворення в сучасній журнальній публіцистиці (на матеріалі есеїстики журналу для молоді «Отрок. UA») / Т. В. Іванюха // Наукові записки Інституту журналістики. – Том 54. – 2014. – С. 34–38.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – Київ : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

Каленич В. Текстоброзрауючий потенциал цитат в газетных публикациях

В статье рассмотрены особенности текстоброзрающего потенциала цитат как интертекстуальных средств и роль в газетных материалах, проанализирована природа цитат и их функциональные параметры, определена интертекстуальность цитации в газетных публикациях, выяснена специфика цитат в организации медиатекстов информационно-аналитического еженедельника «Зеркало недели».

Цитаты как текстоброзрающие элементы, которые создают интертекстуальность, распространены в современных медиатекстах. Они используются в заголовках, эпиграфах и самих текстах журналистских произведений. Фрагменты текстов, крылатые слова, мигрируя из одного текста в другой, содержательно обогащают основную текстовую информацию, служат для иллюстрации, аргументации, подтверждения определенной мысли, создают ассоциативные связи с уже известными текстами, подчеркивают авторскую позицию, расширяют кругозор читателя, стимулируют к размышлениям.

Ключевые слова: *текст, интертекстуальность, цитата, аллюзия.*

Kalenych V. Text formation potential of quotations in newspaper articles

The main objective of this research is to analyse the text-forming potential of quotations as intertextual means and role in the newspaper articles. The article deals with the nature of quotations and their functional peculiarities, considers the specificity of quotations in the mediatexts organization of information-analytical weekly «Dzerkalo tyzhnya».

The main intertextuality means in mediatexts are quotations, allusions and reminiscences, which are good migration ways of familiar stories, events, people, expressions in the context of journalistic materials. Such intertextual interactions create an emotional sociocommunicative

effect, owing to the appeal to the eternal images. They determine the situation adequately and accurately.

The use of quotations in journalistic works intensifies the readers' perception and promotes condensation of the author's thoughts. This specific extratextual dialogue of the author (journalist) and the reader is aimed at a deeper understanding of the problem, its diverse interpretation and understanding of existence in well-known images, facts, situations.

In conclusion, quotations as text-forming intertextual elements are common in modern mediatexts. The authors use their in headlines, epigraphs and the texts of journalistic works. Fragments of texts, winged words, migrating from one text to another, enrich the main text making it meaningful, serve for illustrating, argumentation and substantiation of an idea, create associative links with familiar texts, make the author's point of view expressive, broaden the reader's world outlook, stimulate reflection.

Key words: text, intertextuality, quotation, allusion, reminiscence.

Статтю подано до редколегії 27.04.2017

Марія Личук
(м. Київ)

УДК 81'373.7:821.161.2 (092 Стельмах)

ЧАСТКОВО ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНІ РЕЧЕННЯ З ТЕМПОРАЛЬНИМИ ВІДНОШЕННЯМИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА)

У статті досліджено темпоральні частково фразеологізовані речення, описано засоби зв'язку між їхніми частинами. Виокремлено й описано різновиди частково фразеологізованих речень з темпоральними відношеннями за компонентним складом їхніх фразеосхем. Простежено специфіку вираження дії в пре- і постпозитивних частинах цих речень, визначено ступені їхньої фразеологізації.

Ключові слова: частково фразеологізоване речення, фразеокомплекс, темпоральна семантика, значення одночасності, значення негайності і раптовості, фразеологізовано-частково-сполучникові засоби.

Синтаксис художнього мовлення віддзеркалює мовні засоби з великим виражальним потенціалом, що здатні тонко й глибоко передавати авторський задум. На сьогодні синтаксис речення охоплює не тільки традиційні формально-граматичні речення – членовані синтаксичні одиниці, а й синтаксично нечленовані речення. З-поміж типів синтаксично нечленованих речень виокремлюються частково фразеологізовані речення.

Функціонування синтаксичних конструкцій та різних типів речень у художніх текстах, зокрема в мові творів Михайла Стельмаха, досліджували такі лінгвісти, як І. Я. Завальнюк [3], Л. С. Козловська [4], С. М. Марич [7], С. В. Харченко [10] та ін. Однак частково фразеологізовані речення не були предметом особливого зацікавлення дослідників.